

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Woning Goethals in Gent (Ledeberg)

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Woning Goethals, Gent (Ledeberg), Hundelgemsesteenweg 220 –
monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/44021/143.1

Evert Vandeweghe

14/01/2019

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	6
1.3.1.	Context, inplanting en planindeling.....	6
1.3.2.	Buitenafwerking	6
1.3.3.	Interieurafwerking en binnentuinen	7
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	8
2.	Evaluerend gedeelte	8
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	8
2.2.	Motivering van het type bescherming.....	11
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	11
2.4.	Juridische toestand	11
2.4.1.	Onroerend Erfgoed:	11
2.4.2.	Ruimtelijke Ordening:	12
3.	Beheersvisie	12
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	12
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	12
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed	13
4.	Bronnen	13
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	14
5.1.	Omgevingsplan	14
5.2.	Fotobijlage	14
5.3.	Documentatie	14
5.4.	Oeuvrelijst BARO en Eric Balliu.....	14

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

De opmaak van het beschermingsdossier voor de Woning Goethals kadert in de herinventarisatie van het bouwkundig erfgoed in Gent en deelgemeenten, die tijdens deze regeerperiode focust op de naoorlogse periode (1945-1985). Het pand werd geselecteerd na het algemene veldwerk in de deelgemeentes en na een beperkte studie van het oeuvre van BARO op basis van literatuuronderzoek en selectief archiefonderzoek en veldwerk. Dit leverde een lijst op van 39 panden van BARO en Eric Balliu uit de periode 1961-1977 (zie bijlage 5.4. Oeuvrelijst). Deze lijst bestaat uit een dertigtal woningen, aangevuld met een paar appartementsgebouwen, bedrijfsgebouwen en kantoren, scholen en een pastorie. Op basis van de literatuur kwamen twee panden van deze lijst evident in aanmerking voor bescherming en deze komen dan ook voor in de 'Top 100 jonge bouwkunst', die eerder door het agentschap werd samengesteld op basis van literatuuronderzoek: de Woning Goethals en de bedrijfsgebouwen van Meca-Pneumatics (1968-1969) in Wondelgem.¹ Na het veldwerk werd het laatste hiervan niet verder weerhouden voor bescherming omwille van ingrijpende verbouwingen. Van de overige panden werden er nog zes beoordeeld als verder te onderzoeken voor bescherming als monument binnen een ruimere oevrestudie. Zestien panden (waaronder de bedrijfsgebouwen van Meca-Pneumatics) zijn aangeduid als inventariswaardig, acht als documentair interessant (en dus eventueel te verwerken in de wetenschappelijke inventaris) en twee als onvoldoende waardevol. Zes panden werden nog niet teruggevonden en zijn waarschijnlijk gesloopt of onherkenbaar verbouwd.

1.1. Situering

De Woning Goethals is gelegen aan de Hundelgemsesteenweg 220 in Gent (Ledeberg).

1.2. Historisch overzicht²

De woning Goethals werd in 1968 ontworpen in opdracht van Aimé Goethals en Doris Rondas door het architectenbureau BARO ("*bureel voor architectuur en ruimtelijke ordening*"), dat een jaar eerder opgericht was door Eric Balliu en Johan Baele. Aimé Goethals was zaakvoerder van de winkel 'Deurop', gespecialiseerd in de verkoop van binnendeuren en gelegen op hetzelfde adres. Voorheen bevond zich op dit perceel een woning met een overbouwde doorgang naar het achterliggende perceel. Die woning maakte waarschijnlijk samen met die rechts ervan, deel uit van een eenheidsbebouwing. In 1963 diende Aimé Goethals een aanvraag in voor de bouw van een magazijn en vijf garageboxen op het perceel achter de woning (zie bijlage 5.3. documentatie, foto 1). Vier jaar later diende hij een aanvraag in voor de sloop van de bestaande woning aan de straatzijde. De woningen rechts ervan zouden pas later gesloopt worden (zie bijlage 5.3. documentatie, foto 11).

De bouwaanvraag van de woning aan de Hundelgemsesteenweg 220 ging niet van een leien dakje (zie bijlage 5.3. documentatie, foto's 2-9). Er werd in het bijzonder bezwaar gemaakt tegen het gebruik van een plat dak, ook al waren er op dat moment al verschillende woningen met een plat dak in de directe omgeving. Op basis van een alternatief ontwerp, met toevoeging van een pergolastructuur die aansloot op het zadeldak van de naburige woning, verleende het stadsbestuur op 8 oktober 1968 toch een bouwvergunning en konden de werken van start gaan (zie bijlage 5.3. documentatie, foto 10). R. Meyns trad op als raadgevend ingenieur-architect structuur en de algemene aannemer was N.V. De Bruyne & Co van Wachtebeke. Amper een half jaar later, in juni 1969 volgde al de oplevering. De pergolastructuur werd echter nooit volledig uitgevoerd en na een beschadiging vrij snel weer verwijderd zodat de woning toch grotendeels aansloot bij het oorspronkelijke ontwerp en de wens van de opdrachtgevers.

¹ BRAEKEN S.D. [2000].

² Gebaseerd op: Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen particuliere woningen, G12, 1963/LE/2801, 1967/LE/3569, 1968/LE/3693, 1968/LE/3714 en 1976/LE/4843, S.N. 1971, 125-126 en mondelinge informatie verkregen van de oorspronkelijke en huidige (tweede) eigenaars van de woning aan de Hundelgemsesteenweg 220 in Gent (13 september 2018), tenzij anders vermeld.

Op vraag van de opdrachtgevers kwamen er bij de uitvoering wel enkele wijzigingen ten aanzien van het oorspronkelijke ontwerp. Zo vroegen ze een iets ruimere keuken wat zich vertaalde in een uitbouw tot aan de straatgevel, ten koste van het voorziene, gevelbrede balkon. In de zijgevel vertaalde zich dat in een extra venster naast de betonnen buitentrap. Ook qua materialen zijn er enkele verschillen tussen het ontwerp van de bouwaanvraag en de uitvoering: de trapbalustrade naar de eerste verdieping werd uitgevoerd in beton in plaats van baksteen, het meest linkse van de drie verticale ramen in de zijgevel onder de pilotis liet men weg, het smalle raam boven de inkomdeur werd verbreed tot een vierkant raam van glasdallen, de bijbouw rust op drie pilotis in plaats van twee en de sculpturale betonnen schouw in de vorm van een afgeknotte kegel verving men door een ronde bakstenen schouw die aansloot op de afgeronde hoek eronder. De achtergevel is meer gesloten uitgewerkt dan in het ontwerp: een horizontaal rechthoekig raam ter hoogte van de badkamer en twee extra ramen ter hoogte van de haardhoek bleven onuitgevoerd en de ramen van de twee studio's werden enigszins verkleind. De brede betonnen band bovenaan, was evenmin zichtbaar op het ontwerp.

De film *'Kruiswegstraat, 6 / 6, Rue du Calvaire'* van Jean Daskalidès (1922-1992) uit 1973 geeft een beeld van de woning kort na de oplevering (zie bijlage 5.3. documentatie, foto's 28-35).³ De daaropvolgende kwarteeuw onderging de woning echter verschillende kleine en grote aanpassingen. In 1976 kreeg Goethals een vergunning voor een lichtreclame "DEUREN DEUROP" op het dak van de woning, die zichtbaar was vanop het viaduct. Het beton, dat oorspronkelijk enkel behandeld was tegen waterinfiltratie, werd in de loop der jaren geschilderd. Daarenboven voerden de oorspronkelijke opdrachtgevers in het interieur twee ingrijpende verbouwingen uit: de parkeerruimte vooraan in de woning (zie bijlage 5.3. documentatie, foto's 17-18) vormden ze om tot een winkelruimte met toevoeging van een glazen winkelpui en op de eerste verdieping kreeg de leefruimte een uitbouw waarbij de bestaande gevelopening vergroot werd. De oorspronkelijke architecten waren niet betrokken bij deze ingrepen. Eind 20ste eeuw verwijderde men nog de daktuinen en -terrassen omwille van waterinfiltratie en om dezelfde reden werden ook de plantenbakken dichtgemaakt en een nieuwe roofing aangebracht.

Sinds begin 21ste eeuw voerden de nieuwe eigenaars ook heel wat verbouwingen uit van het interieur. De oorspronkelijke vloeren werden grotendeels vervangen en ook de wandafwerking is bijna overal aangepast. Het schrijnwerk van de keukengevel naar de binnentuin is vernieuwd, evenals de voordeur. Dit was oorspronkelijk een glazen deur in een metalen frame met centraal een rood geschilderd cirkelmotief, kenmerkend voor ontwerpen van BARO uit die periode en bijvoorbeeld vergelijkbaar met de voordeur van de Woning Gardelein uit 1967-1968 (zie bijlage 5.3. documentatie, foto 12). Op de begane grond maakte men de kleine binnentuin dicht met een plat dak (met koepel) en een voordeur, en deze ruimte werd samen met het aansluitende bureau toegevoegd aan de winkelruimte vooraan. De visuele opening tussen het bureau en de verlaagde winkelruimte achteraan werd afgesloten. De winkelruimte vooraan kreeg een verlaagd plafond en een nieuwe winkelpui na een auto-ongeluk. Op de eerste verdieping legde men een houten vloer in de centrale daktuin en de kettingen die het water geleiden, werden ingepakt met PVC-afvoerpijpen. Binnen vulde men de verlaagde haardhoek op en het lage bakstenen muurtje ernaast werd afgebroken. De keuken en de badkamer werden volledig vernieuwd met verwijdering of aanpassing van een groot deel van het oorspronkelijke vaste meubilair. Ook het grote boekenrek met drankkast tegen de gemene muur van de woonkamer verdween. De kasten op de bovenste verdieping die de scheidingswanden vormden van de slaapkamers werden vervangen door standaard wanden, en de vestiairekast in de inkomhal schilderde men grijs in plaats van rood. Ook andere oorspronkelijke interieurafwerking verdween zoals de bekleding met rode verf en bladgoud van de centrale steunpilaar in de inkomhal. Aan het exterieur bleven de recente aanpassingen beperkt tot een neon lichtreclame aan de voorgevel.

³ DASKALIDES 1973.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken⁴

1.3.1. Context, inplanting en planindeling

Woning Goethals is een brutalistische bel-etagewoning met winkelruimte en bureau uit 1969, gelegen aan de drukke Hundelgemsesteenweg en vlakbij de verhoogde autosnelweg E17 en de spoorlijnen Gent-Antwerpen en Gent-Wetteren. Tot begin 21ste eeuw bevond zich bovendien een straat aan de overzijde van de Hundelgemsesteenweg. Omwille van deze ligging, het ontbreken van een tuin en de aanwezigheid van verhuurde autogarages en een magazijn achter de woning, voorzag het architecturale concept in een naar binnen gerichte woning van drie bouwlagen met geïntegreerde binnentuinen en terrassen, en met gerichte zichten op de straat.

De woning Goethals is een rijwoning maar doordat de rechtertravee dieper op het perceel is ingeplant, op hoge pilotis, ontstaat de indruk van een halfopen bebouwing. Op de oorspronkelijke plannen was een hoge en volle muur voorzien op de scheidingslijn tot aan de straat maar deze is nooit uitgevoerd. In dwarsdoorsnede (zie bijlage 5.3. documentatie, foto 2) bestaat de woning uit drie volumes van verschillende hoogte, elk met een plat dak dat is uitgewerkt als terras of tuin. Het centrale deel is slechts één bouwlaag hoog waardoor zenitaal licht de woning kan binnendringen. Oorspronkelijk bevond zich op de begane grond tussen het voorste en middelste volume ook een lichtstraat die was uitgewerkt als impluvium, een kleine binnentuin die het regenwater opvangt. Voor- en achteraan is het volume hoger opgetrokken (respectievelijk twee en tweeëneenhalve bouwlagen), evenals naast de centrale daktuin aan de zijgevel waar de trappen zich bevinden. Het achterste volume vormt een splitlevel ten aanzien van de rest van de woning.

Op de begane grond bevindt zich vooraan een gevelbrede ruimte die toegankelijk is vanaf de zijgevel. Deze ruimte wordt momenteel gebruikt als toonzaal maar was oorspronkelijk een parking (zie bijlage 5.3. documentatie, foto 18) met daarachter een kleine binnentuin en aansluitend een bureau. De kleine binnentuin is heden afgesloten met een dak (met lichtkoepel) en een deur in de zijgevel en deze ruimte werd samen met het aansluitende bureau toegevoegd aan de winkelruimte vooraan. De visuele opening tussen het bureau en de verlaagde expositieruimte achteraan (zie bijlage 5.3. documentatie, foto's 21-23) is ook afgesloten. Een gang en een kleine trap geven toegang tot de ruimte achteraan, die een halve verdieping lager ligt en waar zich oorspronkelijk de toonzaal bevond.

Een betonnen buitentrap tegen de zijgevel leidt naar de voordeur van de woning op de eerste verdieping. De inkomhal met WC bevindt zich in het lager gelegen achterdeel van de woning dat ook de living met haardhoek bevat. Die haardhoek was oorspronkelijk nog iets lager gelegen met betonnen zittingen rondom (zie bijlage 5.3. documentatie, foto's 24-25). De inkomhal geeft via een kleine trap naast de centrale daktuin ook toegang tot de keuken en eethoek vooraan die aansluiten op het terras met plantenbak aan de straat. Door de strategisch geplaatste vensters heeft men vanuit die eethoek en keuken zowel een zicht op de straat als op een binnentuin, centraal gelegen op deze verdieping.

Op de tweede verdieping bevindt zich aan de straatzijde een 'solarium' dat vanaf de eerste verdieping bereikbaar is met een betonnen buitentrap aan de zijgevel. Daarna volgt een vide die de centrale daktuin van daglicht voorziet. Deze vide is aan drie zijden afgeboord met plantenbakken. Achteraan de woning bevindt zich op deze verdieping het nachtgedeelte met een gang, slaapkamers (oorspronkelijk afgescheiden door ingebouwde kasten en accordeondeuren), de badkamer (verlicht met een koepel) en een WC. Dit achtergedeelte is ten noorden uitgebouwd boven een doorrit. Het dak van dit achtergedeelte was oorspronkelijk ook uitgewerkt als een niet te betreden daktuin.

1.3.2. Buitenafwerking

Woning Goethals heeft een sculpturale voor- en zijgevel die gekenmerkt worden door donkere, bruin genuanceerde mangaanbaksteen in halfsteens verband, gecombineerd met

⁴ Deels gebaseerd op Agentschap Onroerend Erfgoed 2016, s.p.

glad bekiste en heden beschilderde betonnen elementen zoals (uitkragende) balken, buitentrappen, panelen, pilotis en de brievenbus, die laatste oorspronkelijk verhoogd op betonnen blokken (zie bijlage 5.3. documentatie, foto 17) en rood geschilderd. In het beton zijn speelse accenten aangebracht zoals het cirkelvormig venster op de begane grond, oorspronkelijk afgewerkt met oranje en rode accenten errond (zie bijlage 5.3. documentatie, foto's 17 en 35), het getrapte keukenvenster onder de buitentrap en de kwartholle hoekafwerking bovenaan. Het metselwerk vertoont eveneens decoratieve accenten zoals de afwerking van de centraal geknikte schermgevel aan de straatzijde met overhoeks geplaatste bakstenen en de kwartronde hoekafwerking van het achterste volume dat bovenaan uitloopt in een ronde bakstenen schoorsteen met betonnen bekroning en een schoorsteenpijp (die laatste oorspronkelijk felrood geschilderd). Ook de andere schoorsteenpijpen waren oorspronkelijk felrood geschilderd.⁵ De achtergevel is uitgewerkt in dezelfde materialen maar, in vergelijking met de voor- en zijgevel, eerder sober en vlak (zie bijlage 5.3. documentatie, foto 36). De zijgevel van de naburige woning, die aansluit op de binnentuin, is ook volledig bekleed met dezelfde baksteen.

De rechthoekige vensteropeningen zijn gevarieerd (voornamelijk verticaal maar ook horizontaal en vierkant) en soms gekoppeld tot een geometrische figuur, bijvoorbeeld bij de keuken in de voor- en zijgevel en bij de kinderslaapkamers in de achtergevel. De vensters zijn ingevuld met oorspronkelijk in het zwart geschilderde stalen ramen.⁶ Voor de later toegevoegde achterbouw werd gebruik gemaakt van een houten schuifraam, en voor de winkelpui van glas zonder profiel op een bakstenen plint, later vervangen door PVC-schrijnwerk. Ook in de keuken op de eerste verdieping is het oorspronkelijke schrijnwerk aan de binnentuin vervangen door PVC en de voordeur is eveneens recent. De glazen deur die toegang geeft tot de buitentrap van het solarium is origineel.

1.3.3. Interieurafwerking en binnentuinen

De interieurafwerking bewaart brutalistische kenmerken, in de eerste plaats de geschilderde betonnen plafonds met ronde uitsparingen voor verlichting (gloeilampen, heden vaak dichtgemaakt met inbouwspots), de niet-geschilderde bakstenen muren, en op de begane grond de eenvoudige vloerbedekking (geglazuurde splijttegels en silexdallen). Ook in de keuken en eetkamer werd oorspronkelijk gebruikt gemaakt van splijttegels op een zavelbed. In de slaap- en leefruimtes lag een vast tapijt in gebroken wit.⁷ Dit brutalistisch materiaalgebruik en vrij gedempt kleurenpalet was verlevendigd met kleurrijke, vooral rode accenten: de vestiairekast in de inkomhal, het boekenrek in de living en later ook de betegeling van de keuken. De centrale steunpilaar in de inkomhal was bovendien bekleed met rode verf en daarop bladgoud om het structurele belang ervan te veruitwendigen. Ook de WC's bewaren kleurrijke wandtegels. Andere oorspronkelijke interieurelementen zijn terug te vinden in de inkomhal: de WC-deur met bovenlicht, de matglazen deur naar de living en vooral de vestiairekast met ronde spiegel. In de haardhoek is de witgeschilderde betonnen open haard bewaard met opbergvakken aan weerszijden en betonnen zitbanken die heden verborgen zijn (zie bijlage 5.3. documentatie, foto 24). De betonnen keuken werd verwijderd (zie bijlage 5.3. documentatie, foto's 27 en 37-40).

Het solarium (de daktuin op de tweede verdieping vooraan) heeft een gemetste buitenbarbecue. Voor de rest bestond deze daktuin en die op de eerste verdieping uit een terras van silexdallen en plantenbakken, op de eerste verdieping onder andere met een boom (zie bijlage 5.3. documentatie, foto 19). De daktuin achteraan had geen terras en bestond louter uit kijkgroen.

⁵ S.N. 1971, 125-126.

⁶ Deze waren afkomstig van een Noord-Europese firma en speciaal vervaardigd om koudebruggen te vermijden. Mondelinge informatie verkregen van de oorspronkelijke eigenaar van de woning aan de Hundelgemsesteenweg 220 in Gent (13 september 2018).

⁷ Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen particuliere woningen, G12 1968/LE/3714 en mondelinge informatie verkregen van de oorspronkelijke en huidige (tweede) eigenaars van de woning aan de Hundelgemsesteenweg 220 in Gent (13 september 2018).

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt, is vastgesteld tijdens plaatsbezoeken op 22 februari en 13 september 2018. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Behoudens verborgen gebreken, bevindt het gebouw zich in relatief goede bouwfysische toestand. Er is onder meer aantasting van het voegwerk (in het bijzonder aan de binnentuin) en van het beton (hier en daar is de wapening zichtbaar, er zijn kleine barsten, en in het interieur is er aantasting door zwarte schimmel).

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

Architecturale waarde

De woning Goethals uit 1968-1969 is één van de eerste en meest spraakmakende realisaties van het architectenbureau BARO (*Bureau voor Architectuur en Ruimtelijke Ordening*) dat in 1967 opgericht werd door Eric Balliu (1936-2012) en Johan Baele (1943). Balliu had in de jaren 1960 al een zekere reputatie opgebouwd met een dertigtal woningen, restauratieprojecten en ook ontwerpen voor congres- en kantoorruimtes en een school (Het Trappenhuis in Gent, 1966-1984). Baele was een net afgestudeerd maar veelbelovend architect. Zo won hij in 1969 zowel de Godecharleprijs als de Grote Prijs van Rome.⁸ Ondanks hun jonge leeftijd waren Baele en Balliu enorm productief: tussen 1967 en 1975 bouwden ze een 50-tal woningen in België en Italië, winkelcomplexen, schoolgebouwen en een vakantiedorp in Sardinië. Een aantal van deze realisaties kwam tot stand in samenwerking met de Sardijnse architect Romano Antico die een blijvende invloed zou uitoefenen, met name op Balliu.⁹ Daarnaast telde het bureau heel wat stagiairs en medewerkers (waaronder Louis Hagen) en men werkte ook samen met interieurarchitecten en beeldend kunstenaars.¹⁰ Door die samenwerking vertoont BARO overeenkomsten met Groep Planning, dat een jaar eerder (in 1966) opgericht werd als één van de eerste multidisciplinaire ontwerp bureaus van Vlaanderen door onder andere Jan Tanghe.¹¹ Baele zou BARO echter al in 1975 verlaten en drie jaar later ook Balliu, waarna ze zich beiden focusten op architecturaal onderzoek en onderwijs, onder andere aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten in Gent. Daarnaast hielden ze zich slechts in beperkte mate bezig met de architecturale praktijk: Baele als medewerker van onder andere Abscis, Balliu vanaf 1988 met zijn eigen bureau AAROS. Het bureau BARO werd overgenomen door André Bauwens en bestaat tot op heden.

De Woning Goethals is een representatief voorbeeld van de tientallen woningen die BARO eind jaren zestig en begin jaren zeventig realiseerde. En ook voor het ruimere kader van de naoorlogse architectuur in Gent is de Woning Goethals van betekenis. Zo namen Jo Raman en Fritz Schaffrath – van wie de Woning De Zordo (1973) ook voor bescherming als monument wordt voorgedragen – hun cliënten eind jaren zestig mee naar deze woning om hen te overtuigen van de toenmalige vernieuwingen in de architectuur.¹² Het brutalistische exterieur van de Woning Goethals bleef – in tegenstelling tot dat van andere spraakmakende realisaties van BARO – vrij gaaf bewaard en daarom heeft dit pand nog een relatief hoge herkenbaarheid. In het interieur is die herkenbaarheid veel lager maar

⁸ GROOSMAN 1996, s.p.

⁹ DE KEYZER L. 1993, 66-72.

¹⁰ VAN HOOFF, VAN DER WERF en GOETHALS 1994, 208.

¹¹ BEKAERT 1995, 143-170.

¹² Mondelinge informatie verkregen van Fritz Schaffrath (16 augustus 2018).

de essentie van de planindeling rond een centraal dakterras met splitlevelorganisatie is wel nog aanwezig.

Dat de Woning Goethals een sleutelwerk is in het oeuvre van BARO blijkt duidelijk uit de literatuur. In het *Repertorium van de architectuur in België - van 1830 tot heden* (2003) omschrijft Norbert Poulain de woning Goethals als één van de bekendste verwezenlijkingen van BARO en hij gebruikt een foto van de woning om het bureau te illustreren. Andere projecten die vermeld worden zijn een winkelcentrum in Muravera (Sardinië) uit 1967 en drie ondertussen sterk verbouwde projecten: de fabriek Meca-Pneumatics uit 1968-1969 in Wondelgem, een flatgebouw met winkel in Ledeberg uit 1970 en de school Het Trappenhuis in Gent uit 1966-1984.¹³ In zijn overzichtswerk over *hedendaagse architectuur in België* (1995) bespreekt Geert Bekaert de woning als de meest toonaangevende van een hele reeks woningen. Het bedrijfsgebouw Meca-Pneumatics bestempelt hij weliswaar als het manifest van BARO maar dit gebouw is ondertussen sterk verbouwd.¹⁴ Marc Dubois behandelt BARO in verschillende publicaties over architectuur in Gent en omschrijft de Woning Goethals als hun eerste belangrijke realisatie (1985) en hun meest brutalistische (1988) en sterkste woningproject (2008).¹⁵ Ook de Woning Gardelein uit 1967-1968 (zie bijlage 5.3. documentatie, foto 12) komt in Dubois' publicaties steeds aan bod maar deze woning werd recent verbouwd.

Balliu en Baele studeerden beiden af als architect aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten in Gent, respectievelijk in 1959 en 1966. In die periode was de invloed van de in 1953 overleden modernistische architect Gaston Eysselinck nog steeds voelbaar aan de academie maar beide architecten werden ook sterk beïnvloed door architect-stedenbouwkundige Robert Verbanck die de toen heersende vormelijke tegenstelling tussen neoclassicisme en modernisme trachtte te overstijgen door nadruk te leggen op het inhoudelijke (theorie) en de stedenbouw. De architectuur van de toenmalige studenten zoals Balliu en Baele maar ook Jo Raman en Fritz Schaffrath werd beïnvloed door zowel het modernisme uit het interbellum als het brutalisme.¹⁶

De invloed van het **modernisme** en in het bijzonder van Gaston Eysselincks eigen woning in Gent uit 1931 (zie bijlage 5.3. documentatie, foto 13) vertaalde zich in de eerste plaats in het gebruik van inpandige buitenruimtes zodat er niet meer grond nodig is om te wonen dan de oppervlakte van het gebouw. Ook de gescheiden circulatie voor werken en wonen, en het gebruik van een buitentrap is als concept erg verwant met Eysselincks eigen woning. Het doet ook denken aan woningen van Le Corbusier zoals de *cité Frug s* in Pessac uit 1924, net zoals de annex op hoge, slanke pilotis (zie bijlage 5.3. documentatie, foto 14). Typisch modernistisch is ook de vloeiende ruimte, onder andere door het aantal binnendeuren te reduceren tot een uiterst minimum.¹⁷

Twee kenmerken van de woningen van BARO wijken op het eerste zicht af van dat modernisme. Het eerste is de verwerping van een doorgedreven functionalisme: *We streven (...) naar een continue, polyvalente woning, samengesteld uit verschillende ruimten, die elk een eigen sfeer hebben. (...) Het mag tot niets verplichten en moet alles mogelijk maken.*¹⁸ Deze betrachting was echter ook al expliciet aanwezig bij sommige modernisten in de jaren twintig. Zo boden de woonhuizen van Le Corbusier in Pessac aan de bewoners heel wat meer vrijheid van gebruik dan de ogenschijnlijk heel gelijkaardige woningen die J.J. P. Oud in 1927 optrok in de Weissenhoffsiedlung van Stuttgart, waar elke ruimte ontworpen werd voor een heel specifieke functie.¹⁹ Een ander kenmerk van de woningen van BARO dat minder lijkt aan te sluiten bij het modernisme is de vrij gesloten gevelarchitectuur met slechts een beperkt aantal, kleine vensters. Dit is ook het geval bij de Woning Goethals, en meer nog bij de uitvoering dan op plan. Balliu en Baele verwierpen de volledig beglaasde gevels van het modernisme als architecturaal oninteressant, maar

¹³ POULAIN 2003, 139.

¹⁴ BEKAERT 1995, 162-163.

¹⁵ DUBOIS 1985, 122; 2008, 57-59.

¹⁶ BOSSCHEM en VIAENE 2001: 30.

¹⁷ DUBOIS 1985, 122-123; 1988, 36.

¹⁸ KDK A. 1971, 1-5 en KOLK A.J. 1971, 14-17.

¹⁹ BOUDON 1969 (1977), 27-29.

ook en vooral als onaangepast aan de lokale situatie van vlak aan de weg gelegen, kleine percelen. De kleine ramen zorgden voor privacy, net zoals de organisatie rond een centrale binnentuin (waarop trouwens wel heel wat grote vensters uitgeven).²⁰ Maar ook voor dit beheerst gebruik van vensters die een gericht uitzicht geven maar geen inkijk, zijn antecedenten terug te vinden bij de modernisten, in de eerste plaats Adolf Loos.

Het **brutalisme** kan gezien worden als een reactie op en een voortzetting van het modernisme. Niet toevallig wordt de start van het brutalisme vaak geassocieerd met enkele naoorlogse werken van Le Corbusier zoals de *Maisons Jaoul* uit 1954-1956 (zie bijlage 5.3. documentatie, foto 15). Typisch voor het brutalisme is het gebruik van naakte, zogezegd eerlijke materialen (veelal zichtbaar beton en ruw baksteenmetselwerk) en de gedurfde opeenstapeling van volumes. Beide aspecten zijn inderdaad expliciet aanwezig bij de Woning Goethals.²¹ Zoals Balliu en Baele zelf zeiden anno 1971: "*Het materiaal is een antwoord op een technologisch probleem (...) Soms vraagt een constructie om beton en ook dat is dan onverbloemd te zien*".²² Voor Geert Bekaert was die gedurfde brutalistische vormtaal het meest memorabele aspect van BARO's architectuur, en de Woning Goethals wordt algemeen beschouwd als het meest uitgesproken voorbeeld hiervan door de betonnen buitentrapp, het vooruitspringend terras, de kruising van balken en het ruw baksteenwerk. Geert Bekaert zag hierbij vormelijke overeenkomsten met de architectuur van Marc Dessauvage, zij het toegepast vanuit een heel andere mentaliteit.²³ De Woning Goethals vertoont inderdaad opvallende gelijkenissen met de kapel die Dessauvage in 1965 ontwierp voor het Sint-Lievenscollege in Gent zoals de combinatie van baksteen en (uitkragende) betonnen balken, betonnen buitentrappen en het overhoekse baksteenmetselwerk (zie bijlage 5.3. documentatie, foto 16). Maar waar deze elementen bij Dessauvage aansluiten bij een zoektocht naar bescheidenheid en ingetogenheid, getuigen ze bij BARO eerder van bravoure en lef of, zoals Baele het in 1972 zelf verwoordde, van een "*Zorba-de-Griek-vitaliteit*".²⁴ Dat lef was volgens Bekaert trouwens typisch voor de Gentse architectuur uit die tijd en herkende hij ook bij Juliaan Lampens, Albert en Eric Lefebure en Ivan Van Mossevelde.²⁵

"(...) *het modernisme van het interbellum, de snijdende vlakken van muren en vloeren van Rietveld, de witgestucte muren van vroege Le Corbusiers, de kubusvormen, de architectuur van deze eeuw... In hun voetsporen wandelde ik toen ik nog jong was. (...) Het was de zoektocht naar koele meetkunde. De mensen echter zeiden: 'Waar ben ik? Waar zijn mijn dak en mijn schoorsteentje?'... En het was dit type vraag dat naar hedendaagse architectuur zou leiden.*" (Eric Balliu, 1994)²⁶

Bovenstaand citaat geeft al aan dat het brutalisme voor Baele en Balliu niet louter een vormelijke spelerei was, zoals Geert Bekaert wel lijkt te insinueren.²⁷ BARO gebruikte het brutalisme en in het bijzonder een contrastrijk, zintuigelijk materiaalgebruik (ruw en glad beton, bakstenen en witte muren, marmer en hoogpolige wollen vloerbekleding) om het modernisme te verzoenen met de traditionele architectuur en om zo aansluiting te zoeken met de bewoners.²⁸ In de Woning Goethals is dit ook zichtbaar in de combinatie van ruwe materialen met felgekleurde (rode en gouden) accenten (zie bijlage 5.3. documentatie, foto's 28-35). De sociale bekommernis van zowel Balliu als Baele blijkt ook uit volgende citaten: "*(...) al wat ik zeg of schrijf of bouw, ook in verkavelingen, moet helpen kleine doch betekenisvolle verschuivingen in de richting van mijn doel te verwezenlijken, van mijn*

²⁰ Geciteerd in: KDK A. 1971, 1-5 en KOLK A.J. 1971, 14-17.

²¹ DUBOIS 1985, 122-123; 1988, 36.

²² Geciteerd in: KDK A. 1971, 1-5 en KOLK A.J. 1971, 14-17.

²³ DUBOIS 1988, 36 en BEKAERT 1995, 162-163.

²⁴ Geciteerd in BEKAERT en STRAUVEN 1972, 259.

²⁵ BEKAERT 1995, 162.

²⁶ Geciteerd in: GROOSMAN 1996, s.p.

²⁷ Wanneer hij schrijft dat de architectuur van BARO "*alle oppervlakkige kenmerken van het brutalisme*" vertoont (BEKAERT 1995, 162).

²⁸ Vanaf 1972 zouden ze om die reden ook traditionele elementen herintroduceren zoals de erker, de portiek en dikke muren met ingemaakte kasten en wandmeubels (GROOSMAN 1996, s.p.).

sociaal ideaal" (Balliu 1994) en *"De architectuur moet terug naar haar 300.000 jaar oude essentie, haar oerkracht. Ze dient de mens opnieuw een 'environment' te geven, een antwoord op zijn specifieke situatie, een vertrouwd milieu, waarin hij zichzelf kan herkennen. De architectuur dient opnieuw een ritme van ruimten te creëren, waarin de mens al zoekend verrast wordt en al dromend zelfbewuster; een architectuur waarin hij zichzelf ontdekt en anderen ontmoet, waarin hij steeds vrij blijft te kiezen; (...)"* (Baele 1972).²⁹ In dit centraal stellen van de mens en de maatschappij sluit BARO aan bij het **structuralisme** met architecten zoals de Nederlanders Aldo Van Eyck, Herman Herzberger en Piet Blom. Die laatste omschreven Balliu en Baele zelf trouwens al in 1971 als meest verwante architect.³⁰ Meer algemeen kadert het oeuvre van BARO in de zoektocht naar een betekenisvolle rol voor architectuur in de opbouw van de stad en de maatschappij, een zoektocht die een sterke impuls kreeg door de revolutie van mei '68.³¹

De Woning Goethals kadert niet enkel in het oeuvre van BARO of in architectuurstromingen als het modernisme, brutalisme en structuralisme maar ook in de typologische geschiedenis van de **rijwoning**. Die onderging na de Tweede Wereldoorlog meer en meer de invloed van de personenwagen. Representatief is de toepassing van de bel-etage met het woongedeelte op de eerste verdieping, gecombineerd met een eerder zeldzaam toegepast splitlevelprincipe om zo de niveauverschillen te overbruggen. Door het dieper en verhoogd (op pilotis) inplanten van de rechtertravee werd de traditionele inplanting van de rijwoning aan de rooilijn bijna volledig verlaten. Het niet uitvoeren van de scheidingmuur rechts van die dieper ingeplante travee en de afbraak van de aanpalende woningen aan die zijde, maken van deze woning vandaag de facto een halfopen bebouwing.³²

2.2. Motivering van het type bescherming

Woning Goethals wordt beschermd als monument. Het Onroerendergoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuuroederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)." De keuze voor een bescherming als monument wordt verantwoord vanuit de aanwezigheid van erfgoedelementen in zowel het exterieur als het interieur, zoals de planindeling met binnentuinen en dakterrassen, en het brutalistische materiaalgebruik.

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

Omdat de woning naar binnen toe geconcipieerd is, worden de achtertuin en het zijperceel met parking, die elk een aparte perceel vormen, niet meegenomen in de afbakening.

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed:

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

²⁹ Geciteerd in respectievelijk GROOSMAN 1996, s.p. en BEKAERT en STRAUVEN 1972, 259.

³⁰ KDK A. 1971, 1-5 en KOLK A.J. 1971, 14-17.

³¹ BEKAERT 1995, 143-170.

³² DUBOIS 1988, 36.

Het perceel is opgenomen als bouwkundig relict in de vastgestelde inventaris bouwkundig erfgoed (Woning Goethals met winkel ID 217109).

2.4.2. Ruimtelijke Ordening:

Gewestplan (Gentse en Kanaalzone) hoofdbestemming: woongebied

Er wordt momenteel onderzocht om een fietsdoorsteek te realiseren ter hoogte van deze locatie, in functie van een fietssnelweg tussen Merelbeke station en Gent. Men richt zich voor deze doorsteek hoofdzakelijk op het aanpalende perceel (perceel 354) maar in een verdere uitwerking dient dit samen met het perceel 351A4 en 351B4 (Woning Goethals) bekeken te worden.

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden ervan aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen, meer bepaald:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een omgevingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is, vraagt de vergunningverlenende overheid advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

BRAEKEN J. S.D. [2000]: *Top 100 jonge bouwkunst*, onuitgegeven werkdocument, Agentschap Onroerend Erfgoed.

Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen particuliere woningen, G12, 1963/LE/2801, 1967/LE/3569, 1968/LE/3693, 1968/LE/3714 en 1976/LE/4843.

BEKAERT G. 1995: *Hedendaagse architectuur in België*, Tielt.

BEKAERT G. en STRAUVEN F. 1972: *Bouwen in België 1945-1970, tweede herziene druk*, [Brussel].

BOUDON P. 1969 (1977): *Pessac de Le Corbusier*, Parijs.

BOSSCHEM J. en VIAENE P. (ed.) 2001: *1751-2001, 250 jaar architecten van de Academie Gent*, Gent.

DE KEYZER L. 1993: Johan Baele. Architectuur in een sociaal raster, *Demarche*, A+ 120, 66-72.

DE KOONING M. (ed.) 1988: *Architectuur als Buur. Panorama van Gent en omstreken 1968-1988*, Gent.

DUBOIS M. 1985: Van stad tot regio, van rijwoning tot villa, in: POULAIN N. e.a. (ed.), *Gent & architectuur, Trots, schande en herwaardering in een overzicht*, Brugge, 109-126.

DUBOIS M. 1988: Gentse architectuur van deze eeuw: een overzicht, in: DE KOONING M. (ed.), *Architectuur als Buur. Panorama van Gent en omstreken 1968-1988*, Gent, 36-37.

DUBOIS M. 1996: De rijwoning. Een woningtype met een rijk verleden en een toekomst, *Vlaanderen* 45.1, 8-32.

DUBOIS M. 2008: De burgerwoning in Gent na 1945, in: VERHOFSTE A-M. (ed.), *Stadsmussen onder dak. Wonen in Gent van 1914 tot 2000*, Gent, 52-69.

GROOSMAN J. 1996: *Erik H. Balliu, architect : een interview/portret*, Gent.

POULAIN N. 2003 : BARO, in : VAN LOO A. (ed.), *Repertorium van de architectuur in België : van 1830 tot heden*, Antwerpen, 139.

KDK A. 1971: Woningen in het Gentse, *Baksteen* 3, 1-5.

KOLK A.J. 1971: Visie en kritiek op het wonen in België, *Baksteen* 13.6, 14-17.

S.N. 1971: Habitation. Hundelgemsesteenweg 502 à Ledeberg, *Environnement* 3, 125-126.

S.N. 1988: Panorama. Rijwoningen, in: DE KOONING M. (ed.), *Architectuur als Buur. Panorama van Gent en omstreken 1968-1988*, Gent, 111.

VAN HOOFF D., VAN DER WERF J. en GOETHALS G. 1994: *Langs moderne architectuur [1945-heden] Architectuurroutes in Nederland en België*, Utrecht-Antwerpen.

Mondelinge informatie verkregen van de oorspronkelijke eigenaar van de woning aan de Hundelgemsesteenweg 220 in Gent (Ledeberg) (13 september 2018).

Beschermingsdossier: Woning Goethals, monument

Mondelinge informatie verkregen van de huidige eigenaars van de woning aan de Hundelgemsesteenweg 220 in Gent (Ledeberg) (13 september 2018).

Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: *Woning Goethals met winkel* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/217109> (geraadpleegd op 7 september 2018).

DASKALIDES 1973: *Kruiswegstraat, 6 / 6, Rue du Calvaire* [online] <https://stad.gent/bibliotheek/dossiers/muziek-dans-en-film/daskalid%C3%A8s-kruisstraat-6> (geraadpleegd op 14 september 2018).

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan

5.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. De fotobijlage bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend fotomateriaal dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.

5.3. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archiefphoto's, bouwplannen, kadastermutaties, hoogtemodellen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.

5.4. Oeuvrelijst BARO en Eric Balliu